

PROFIL IN LIK KNJIŽNIČNEGA DELAVCA

Ignac Kamenik

profesor, ravnatelj Mariborske knjižnice

UDK 023.5(497.12)

KAMENIK Ignac: Profil in lik knjižničnega delavca, Knjižnica, Ljubljana 1972, let. 16, št. 1/4

Razprava izhaja iz mesta knjižnice v družbenem življenju določenega okolja, pri čemer sooča različne poglede na funkcijo knjižnice v današnjem svetu. Nato, oprta na našo odločitev o bodoči podobi knjižničarstva na Slovenskem, opredeljuje lik in profil knjižničnega delavca v splošno izobraževalnih knjižnicah z več vidikov: z vidika profesije, iz sodobnega slovenskega trenutka na tem področju in iz realno zastavljene bodoče podobe knjižničarstva pri nas. Pri profilu je poudarek na intelektualno racionalnih prvinah duhovne fiziognomije knjižničnega delavca (kjer so predlagani trije profili: knjižničarski manipulant ali tehnik, knjižničar z višjo izobrazbo in bibliotekar), pri liku pa na emocionalnih, etičnih in socialnih. Razprava se opredeljuje za akcijski tip knjižnice in taki podobi prilagaja tudi lik in profil delavca, ki dela v njej.

UDC 023.5(497.12)

KAMENIK Ignac, Intellectual and Emotional Qualities in the Personality of the Librarian, Knjižnica, Ljubljana 1972, vol. 16, No 1/4

The study proceeds from the position of the library in the social life of a given environment, confronting in this context various views about the function of the library in today's world. Next, on the basis of our decision on what should the librarianship in Slovenia be like in the future, the study defines the professional training and the personality of people working in public libraries from several aspects: from the point of view of the profession, from the point of view of the current state of affairs in this field in our country, and from the point of view of the realistically conceived ideas for future development. With regard to the intellectual-rational components of the mental physiognomy of people working in the library, three kinds of workers have been proposed: the library assistant or technician, the assistant librarian, and the librarian. With regard to the other personality traits, emphasis has been laid on emotional, ethical and social qualities. The study wishes to encourage an actional type of library and in this context envisages the necessary intellectual and emotional qualities in the personality of the people working in it.

Naj za utemeljitev razpravljanja o profilu in liku knjižničnega delavca navedem le dve ugotovitvi, ki sami najbolj nazorno potrjujeta naše soočenje s tem problemom prav v tem trenutku naše danosti. Albert Kolb ugotavlja: »Živimo v času papirja, saj znaša letno število samo znanstvenih časopisov okrog 100.000 s približno 30 milijoni tiskanih strani; poročilo UNESCO (World Communication) pa ceni število naslovov, ki izidejo letno na svetu, na 30 milijonov.« Zato ni čudno, če govori Paul Scherrer le o »bibliotekarskih deželah v razvoju«, pri čemer bi si dovolil pripomniti, da sodimo mi med manj razvite ali celo med nerazvite glede na to, da smo z deželami, za katerimi zdaj zaostajamo, zgodovinsko startali iz enakih osnov. Tako smo prisiljeni hkrati reševati kar dve bistveni nalogi: vzpostaviti doslej stihijsko rastočo (upadajočo) knjižnično mrežo na Slovenskem in razpravljati o taki fiziognomiji knjižničnih ustanov, ki bo sposobna soočiti se s časom, se pravi, da bo moderno funkcionalna.

Moj prispevek k razpravi se bo omejil na del konglomeratskega sklopa problemov, ki se ob prizadevanjih za bodočo podobo slovenskega knjižničarstva postavljajo pred nas, ki pa navsezadnje ni med zadnjimi, kajti, če citiram Gligorijevića »... važan faktor za razvitak bibliotečke delatnosti, a možda mnogo važniji od primene elektronike i automatizacije, ima, po mišljenju nekih stručnjaka iz oblasti bibliotekarstva, socialna sredina, koja uslovljava njihov razvitak« in če iz tega izvedem logičen nasledek, da je tak odnos nujno tudi retroaktiven, potem smo pri bibliotечnem delavcu. Le-ta daje osnovni ton fiziognomiji ne le posamezne knjižnice, temveč knjižničarstvu neke dežele nasploh. Knjižnice in knjižničarstvo so takšne, kakršen je duhovni potencial ljudi, ki v njih delajo.

Tema je omejena na profil in lik knjižničnega delavca, pri čemer je pri profilu poudarek na intelektualno racionalnih prvinah duhovne fiziognomije knjižničnega delavca (ki je v glavnem tudi rezultat zavestne misli in učinkovanja tistih, ki knjižničarstvo usmerjajo), pri liku pa na emocionalnih, etičnih in socialnih. Prav tako se omejujem na knjižničnega delavca, tj. na tistega, ki neposredno dela v knjižnici, in ne zajemam knjižničarskega delavca nasploh, kamor je šteti npr. teoretika (čeprav bo duhovna fiziognomija slednjega v odbleskih tudi prisotna). Osnova za razpravljanje o konkretnem profilu in liku slovenskega knjižničnega delavca bo tako tip splošno izobraževalne knjižnice, za kakršnega smo se v zadnjem času odločili.

Metodologija razpravljanja bo izhajala iz mesta knjižnice v družbenem življenju določene sredine, pri čemer se bo skušala soočiti z različnimi pogledi na sodobno funkcijo knjižnice v današnjem svetu, se nato oprla na našo odločitev o bodoči podobi knjižničarstva na Slovenskem in slednjič opredelila lik in profil knjižničnega delavca iz več aspektov: iz splošnega, se pravi iz tistega, ki ga pogojuje profesija, ki ji pravimo knjižničarstvo; iz sodobnega slovenskega trenutka na tem področju ter

iz realno zastavljene vizije bodoče podobe knjižničarstva na Slovenskem. Razpravljanje bi zaključili z nekaterimi zaključki in predlogi, o katerih bi kazalo razpravljati.

I. Mesto knjižnice v družbenem življenju

Ne glede na množico razprav in obširno literaturo, ki se predvsem v zadnjem času ukvarjajo z mestom, kakršno naj bi pripadalo knjižnici v sodobnem svetu (vse od osnovne dejavnosti knjižnice pa do profesionalizacije poklica bibliotečnega delavca), bi rad opozoril na osnovno dilemo, ki zaposluje razpravljavce v tej smeri in ki sega v same korenine naše dejavnosti. Kaj in kakšna je naloga knjižnice v sodobnem svetu?

Tu ne gre le za njeno mesto, temveč za njeno učinkovanje. Ali služi nečemu, se pravi, da je veja uslužnostnih dejavnosti, ali pa aktivno posega v okolico, v kateri deluje. Problem ni le domena knjižničarskega sveta, saj ga srečamo tudi na drugih področjih vse tja do filozofije, kjer se je izkristaliziral v alternativo angažma: neangažma. Odločitev v tej smeri proži celo vrsto čisto določenih konsekvenc, ki zadevajo tako vsebinsko in organizacijsko strukturo samega področja knjižničarstva kot tudi fiziognomijo delavca, ki dela na tem področju. Naj konkretiziram.

Dale Eugen Shaffer (da navajam samo enega od bibliotekarskih teoretičnih somišljenikov) ugotavlja v dosedanem razvoju knjižničarstva tri faze: v *prvi* je knjižnica le hranila knjige in jih dajala na razpolago bravcem, ki so jih želeli. Se pravi, iniciativa za obisk knjižnice je bila zunaj nje. V skladu s tako funkcijo knjižnice je bil knjižnični delavec le kustos in hranitelj knjižničnega gradiva. Njegova skrb je bila posvečena predvsem knjigi. V *drugi* fazi se je knjižnica prelevila v *servisno agencijo*, katere namen je bil posredovati knjigo in drugo knjižnično gradivo vsem, ki to žele. Prvenstvena skrb je bila v skladu s tako funkcijo knjižnice posvečena izbiri in izpopolnjevanju knjižnega fonda ter njegovi bibliotečni obdelavi. V tem obdobju smo pričeli tudi specializacijam knjižnic tako glede na področje (medicina, tehnika itn.) kot na obiskovavce (knjižnice za otroke, mladino, bolnice, slepe itn.). Vloga knjižničnega delavca se je spremenila: iz nekdanjega kustosa se je preoblikoval v *tehnika* in je glavno skrb posvečal oživitvi vseh možnih tehnik, da bi lahko posredoval knjigo bravcu, ki jo želi (pa naj gre za kataloge, bibliografije, možne oblike dokumentacije ali za sam dostop do knjižnega gradiva — npr. prost pristop). Njegova funkcija je bila uslužnostno posredniška, izraba knjižničnega gradiva pa je bila izključno prepuščena uporabniku. Knjižnica je torej eksistirala samo kot *možnost* za doseg določenega smotra glede na iniciativno obiskovavca. *Zadnja* faza, ki smo ji pričeli prav zdaj, prinaša v življenje akcijski tip knjižnice. Ta akcijskost se kaže v njeni izobraževalni funkciji in ne postavlja na prvo mesto knjižnice kot formalno ustanovo, temveč bolj kot *koncern idej*. Se pravi, knjižnica ni več samo možnost za zadovoljevanje določenih potreb, temveč se pojavlja kot stalna spremljevalka

človeka vse od predšolske dobe (vrtci) prek šolanja do najvišje možne stopnje (vse to je formalna plat) in kasneje v človeškem akcijskem, ustvarjalnem svetu, ne glede na starost, spol in umski potencial uporabnika, ki mu je namenjena. Klasično pojmovanje o knjigi, ki da je eden izmed najvišjih proizvodov človekovega duha (česar v osnovi še vedno ne zanikamo), se je umaknilo spoznanju, da je knjiga sodobnemu človeku ne le koristna, temveč potrebna. Zato v sedanji fazi razvoja knjižničarstva ne gre le za distribucijo knjižne produkcije (pa naj bo ta še tako funkcionalna), temveč veliko bolj za njeno *izrabo*. Od tod novo mesto knjižnice v družbenem življenju človeka tega stoletja, kjer le-ta ni več zgolj (še tako učinkovit) posrednik, temveč tudi dejavnik, ki more soodločati pri oblikovanju duhovne fiziognomije določene združbe. Skladno s tem se spreminja njena formalna in vsebinska struktura in ne nazadnje fiziognomija delavca, ki dela v njej. Danes — v tej fazi — veliko bolj upravičeno govorimo o profesionalizaciji knjižničarstva in knjižničarskega poklica kot kdaj prej. Knjižnica je danes stopila ob bok šoli, s to razliko, da uporablja drugačne metode in da se izogiba vsaki obliki sholastičnosti.

Nasprotuje temu Helmut Seiffert, ki s svojimi somišljeniki (tudi pri nas jih ne manjka) zagovarja drugačno mesto in vlogo knjižnic v sodobnem svetu. Naj navedem osnovna izhodišča njegovega tretmana knjižnice in njenih delavcev v današnjem času.

Bravca — uporabnika knjižnice prav nič ne zanima notranja struktura knjižnice kot ustanove, niti njena zgodovina, še manj njena usmerjenost v sistemu knjižnične mreže. V knjižnico prihaja zato, da bi v njej dobil zaželeno knjižnično gradivo in mu pri tem ni potrebna prav nobena vsiljiva pomoč knjižničnega delavca, kolikor se le-ta ne omejuje zgolj na tehnično plat. Kajti nobene razlike ni med knjigarno in knjižnico, razen dejstva, da v prvi knjigo kupi, v drugi pa si jo izposodi. Tako knjigarnar kot knjižničar pa mu lahko pri izboru literature enakovredno svetujeta, če je to uporabniku sploh potrebno. Bibliotečni delavec ne more biti v sodobnem času ne vzgojitelj ne učitelj ne vodnik knjižničnega obiskovavca, saj se je le-ta zavestno in načrtno odločil za obisk v knjižnici in bi mu vsako vsiljevanje drugačnega mnenja od njegovega bilo le v breme. Na drugi strani se knjižnični delavec nikoli ne bo mogel identificirati s kakšnim učiteljem v šoli, ker je že narava njegovega posredništva drugačna od tiste, ki jo opravlja učitelj. Učitelj je namreč v neposrednem kontaktu z učenci in jim znanje ali vednost o določeni stvari naravnost posreduje, pri čemer opozarja na ustrezno literaturo. Nasprotno bibliotečni delavec znanja ali vedenja o določeni stvari ne more posredovati neposredno, temveč lahko bravca napoti le na literaturo o želenem predmetu. Bibliotečni delavec tako ni posredovavec vedenja ali znanja o določeni stvari (kot je to primer pri učitelju), temveč je le posredovavec *sredstva* za poučitev. Svoje mnenje ima Seiffert tudi o drugih dejavnostih knjižnice, ki ne zadevajo bibliotekarske stroke neposredno: književni večeri, tribune, vodstva po biblioteki, ure pravljic, razstave itn. Ima jih za knjižničarskemu poslanstvu neadekvatne, da torej h knjižnici ne sodijo. Ker pa take dejavnosti v resnici že ekski-

stirajo, jih načeloma ne zavrača ter se omejuje z ugotovitvijo: če že so, jih ne kaže ukinjati, nikakor pa ne smejo postati pravilo, ki soodloča pri fiziognomiji knjižnice. Naj navedem dobesedno: »Če se kakšnemu bibliotekarju ljubi, če je sposoben za to in če mu je to hobi, lahko — namesto da bi igral skat — predava o knjigah.«

Posebej navajam Seiffertove teze zato, da pokažem na osnovno dilemo, ki se je v razpravah o fiziognomiji sodobne knjižnice in o njenem mestu v današnjem času izkristalizirala.

Današnji razvoj knjižničarstva v svetu, kot je videti, Seiffertove trditve vedno bolj demantira in prenaša akcent na socialno funkcijo knjižnice v okolici, v kateri deluje. Ni naš namen odpirati razpravo v to smer, vendar je treba poudariti, da je od tega, kakšno mesto ima knjižnica v družbenem življenju okolice, v kateri deluje, odvisen tudi profil in lik bibliotečnega delavca. Prav v sedanjem času smo priče reformnim prizadevanjem na področju knjižničarstva v vsem svetu, pri čemer je treba razločevati med prestrukturiranjem že urejene knjižnične službe glede na potrebe časa in med vzpostavljanjem knjižnične mreže, ki je doslej ni bilo ali pa je bila slučajnostna in nenačrtna. Ne odkrivam nič novega, če trdim, da je naša situacija, kar zadeva javne knjižnice, zelo podobna francoski iz leta 1967 in da so njihove izkušnje pri reformnih prizadevanjih zelo zgovorne. Tega leta so namreč Francozi ugotovili, da je stanje v njihovih javnih (ljudskih) knjižnicah skorajda porazno: 58 % Francozov ne prebere nobene knjige; le 4,5 % prebivavcev je vpisanih v eno od javnih knjižnic (medtem ko znaša ta odstotek v ZDA 20 %, v Angliji, Sovjetski zvezi in Danski pa 30 %) itn. Tega ne navajam zato, da bi tolažil Slovence s Francozi, temveč da bi opozoril na njihov reformni načrt, ki postavlja ljudsko knjižnico v žarišče dogajanja okolice, v kateri deluje, se pravi, posebej poudarja njeno socialno funkcijo. Tako si npr. prav ta reformni načrt veliko obeta od kulturnih dejavnosti (ne ozko bibliotečnih) knjižnic, kot so komentirane razstave, vodstva po knjižnici, predavanja o temah iz lokalne zgodovine, folklore, iz sodobnega življenja, razprave o novitetah v povezavi z radiom ter filmskimi in muzikalnimi večeri itn. Podobne usmeritve se kažejo tudi drugod v svetu, seveda modificirane v skladu z okoljem, ki v njem knjižnice delujejo.

Slovenska usmeritev knjižničarstva, kakor jo kaže že sprejeti projekt, določa splošno izobraževalni tip knjižnice, se pravi, da upošteva njeno akcijsko varianto in ji odmerja čisto določeno socialno funkcijo. Postavlja jo takoj ob šolo, hkrati pa ji nalaga naloge, ki segajo mimo izobražbenega področja še na kulturno. Taka vsebinska podoba slovenske knjižnice (ne glede na posamezne tipe knjižnic), ki jih pogojuje regionalno aplicirana knjižnična mreža) je vsekakor novost in ne le rešitev problema knjižničarstva na Slovenskem. Z drugimi besedami: celoten sistem z razvito teritorialno mrežo, v kateri je vsaki knjižnici na Slovenskem določeno njeno mesto (in v skladu s tem tudi njena fiziognomija) vodi k profesionalizaciji slovenskega knjižničarstva, kar proži celo vrsto logičnih nasledkov na vseh nivojih njegovega delovanja. Vsekakor je tu na prvem mestu profil knjižničnega delavca.

II. Profil knjižničnega delavca

Razgrniti in ovrednotiti celotno problematiko, ki zadeva profil knjižničnega delavca, bi bila prezahtevna naloga, saj sega le-ta tudi na druga področja, kot je npr. izobraževanje kadrov, o čemer bo govor posebej. Zato bi se tu dotaknil le nekaterih osnovnih problemov, ki zadevajo profil knjižničnega delavca v tipu splošno izobraževalne knjižnice, pri čemer bi izhajali iz situacije pri nas in v svetu.

Vsekakor je treba poudariti, da pogojujeta profil knjižničnega delavca predvsem dve dejstvi: funkcija, ki smo jo v družbenem življenju namenili knjižnici in knjižničarstvu v določenem trenutku narodovega življenja, in zahteve, ki jih postavlja pred knjižničnega delavca sama profesija.

O funkciji knjižnice sem govoril že prej. Ta je postala pri nas bistveno drugačna in se ne more opirati na nobeno tovrstno domačo tradicijo. Z zgodovinskega vidika ji je blizu le akcijska funkcija, kar pa pomeni le metodo in ne vsebine. Če je bila svoje čase knjižnica s čitalnico (ali obratno) sredstvo za oživljanje nacionalne miselnosti na vseh možnih področjih in je pozneje — v času med obema vojnama — služila razredno opredeljenim družbam, se je v sodobnem času in v sodobnem konceptu osamosvojila in je postala avtohtona. Glede na to, da je v duhu ustavnih načel pravica in potreba vsakega človeka, da se izobražuje in da se to izobraževanje ne končuje s šolanjem v mladosti, temveč postaja trajen proces, je v današnjem času knjižnica dolžna postati tako funkcionalna, da tem zahtevam tudi zadosti, in to enakovredno na vsem slovenskem prostoru. Slovenci se začenjamo osveščati in zavedati svojega mesta v svetu in smo daleč od tega, da bi se zapirali v svoje ozke meje. Kakor si ne moremo dovoliti svoje »nacionalne znanosti«, a se kljub temu okoriščamo z dosežki znanosti v svetu, tako tudi v knjižničarstvu vidimo izrazito posredniško vlogo, ki pa je današnjemu človeku še kako potrebna. Razvoj znanosti v sodobnem svetu, do katerega izsledkov ima naš človek demokratično pravico, in razvoj knjižničarstva v svetu, ki te dosežke posreduje, silita slovensko knjižničarstvo, da se ne le notranje prestrukturira, temveč tudi da se organsko vključi v mednarodni bibliotečni sistem.

Prvi rezultati nove usmeritve so že vidni, saj pomeni leto 1971 preokretnico tudi v družbenem vrednotenju knjižničarstva na Slovenskem. Vprašanje je, koliko smo na to tudi pripravljene in ali dosedanji profil našega knjižničarskega kadra taki preusmeritvi tudi ustreza. Vsekakor je res, da so nedeljske šole že zdavnaj izumrle, da pa je knjižnic v stilu nedeljskih šol na Slovenskem še nič koliko. Temu se enako kot svoje čase pri šolstvu da odpomoči edinole s profesionalizacijo knjižničarstva. Ta pa terja določene konkretne konsekvence in ukrepe.

Glede na zelo raznolično podobo, ki jo kaže tako knjižničarski kader kot knjižničarstvo v svetu nasploh, so mnenja o profilu knjižničnega delavca in o profesionalizaciji njihovega dela različna. Tako trdi npr. Rolf Kluth, da je poklicno podobo bibliotečnega delavca težko definirati, ker izhaja tudi iz strokovnega dela. Pomembno je le dejstvo, da je

poklic bibliotečnega delavca nekaj samo po sebi umevnega, kajti ta ni v prvi vrsti niti znanstvenik niti pedagog niti tehnik niti upravni uradnik, temveč preprosto *knjižničar*. Zato ima posebno mesto v našem komunikacijskem sistemu in s tem na celotnem kulturnem področju, kajti knjižničarstvo je hkrati uslužnostna dejavnost, na drugi strani pa je knjižnica obenem tudi duhovno žarišče za okolico, v kateri deluje. Bibliotečni delavec je v službi drugih in čim bolj je tej nalogi kos, tem bolj stopa v središče družbene duhovne stvarnosti. Poseben poudarek je tu na poklicu knjižničarja, ki ni strokovnjak na določenem področju ter hkrati tudi knjižničar, temveč je strokovnjak prav na področju knjižničarstva.

Drugače Dale Eugen Shaffer, ki izhaja iz situacije v ZDA (kjer je 65 % knjižničnega kadra neprofesionalnega, za ostalih 35 % pa trdi, da jih tudi ne moremo definirati kot profesionalce, ker še ni čisto jasna njihova profesionalna dejavnost), in trdi, da knjižničarstvo kot profesija z enotnimi standardi o formalni izobrazbi in s splošno definicijo nalog sploh ne obstaja. Čeprav gre — po njegovem — knjižničarstvo v smeri profesionalizma, je preoptimistično misliti, da bo to že v bližnji bodočnosti. Zato trdi, da je ta dejavnost v današnjem času bolj pomembna kot »proces« v človeški družbi, kot pa javno definirana profesija.

Kakorkoli že: obe mnenji se razlikujeta le v izhodiščni poziciji. Medtem ko daje Kluth dokončno podobo knjižničnega delavca, ji Shaffer sledi v njenem razvojnem procesu glede na konkretno situacijo v ZDA (čeprav se tudi tam situacija bistveno spreminja. Jack Dalton npr. poroča, da je bilo leta 1965 v ZDA in Kanadi 80.000 knjižničnih delavcev s 15.000 do 20.000 asistenti; že leta 1967/68 je od vseh diplomantov na univerzah bilo že 7 % knjižničnih strokovnjakov nasproti 4 % v letu 1958/59). Mnogo slabša je seveda taka podoba na Slovenskem, in se kljub temu ali morda prav zato odločamo za profesionalizacijo tega poklica.

Vsi razpravljavci, ki razmišljajo o profilu knjižničnega delavca, so si edini v tem, da potrebuje ta profil specifično izobrazbo in šolanje, ki pa mu je izhodišče delo v knjižnici. Mnenje, da lahko vsakdo postane knjižničar, je razširjeno ne le pri nas, temveč tudi drugod po svetu, to pa je posledica nizkega nivoja samega knjižničarstva, kar se nato retroaktivno odraža tako, da je poklic knjižničarja družbeno še vedno slabo ovrednoten. Zato je ena izmed bistvenih nalog za pospešitev knjižničarstva na Slovenskem šolanje ustreznih kadrov in zaostritev kriterijev pri sprejemanju novih.

Eno je gotovo: samo priučitev ne zadostuje za profil knjižničnega delavca, kakršnega zahteva nova struktura knjižničarstva na Slovenskem. Glede na to, da je osnovna funkcija knjižnice ustvaritev optimalnih pogojev za *izrabo* knjižničnega gradiva, se postavljajo pred današnjega in bodočega knjižničnega delavca predvsem naslednje zahteve:

1. Inteligentnost in izurjenost glede na njegovo odgovornost za administracijo in distribucijo znanja. Da lahko to doseže, mora temeljito poznati tehniko svoje profesije, biti mora do optimalne mere splošno razgledan, poznati mora socialno okolico, v kateri deluje, spoznati se mora z vsemi možnimi načini in oblikami komuniciranja (kamor sodi

tudi psihologija in sociologija bravca) ter znati jezike. Friedrich Nestler zahteva od bibliotечnega delavca še obvladanje metode in tehnike znanstvenega dela ter uporabno znanje iz sociologije, pedagogike, psihologije, statistike, prava, finančnega in poslovnega področja (gre seveda le za osnove). Seiffert se pri strokovni razgledanosti knjižničnega delavca omejuje le na poglobljeno splošno izobrazbo, ki omogoča knjižničnemu delavcu izbor ustrezne literature za knjižni fond, enako mu zadostuje poglobljena splošna razgledanost za potrebe klasifikacije.

2. Sposobnost za aktiviranje bravca in knjižničnega gradiva ter za posredovanje knjižničnega gradiva. Sem sodijo osnovne informacije o knjižnem fondu, o sistemu njegove postavitve, o katalogih itn., nadalje strokovne informacije, ki so zahtevnejše (ne več informacija o informaciji — prim. bibliografija), pa naj gre za informacijo o literaturi določenega predmeta ali za informacijo o določenem predmetu (prek literature). Ta vrsta informacije je vedno pogostejša. Sem sodi še svetovalna vloga knjižničnega delavca pri izboru literature, o čemer smo že govorili, da proži določene pomisleke, in končno še aktivnost za pridobivanje bravcev prek razgrnitve fondov (npr. v sami knjižnici: vodstvo po knjižnici, razstave, prireditve itn. ali zunaj nje: obveščanje o novitetah s književnimi razgledi ali bilteni, kontakti s posebnimi skupinami obiskovalcev knjižnice ali institucijami: šolami, društvi, zvezo mladine itn.). Ne na zadnjem mestu se postavlja pred knjižničnega delavca še javno delo za afirmacijo knjižnice v njenem ožjem in širšem okolju.

3. Poseben profil knjižničnega delavca zahteva vsekakor področje pionirskega in mladinskega knjižničarstva, ki se pri nas (predvsem prvo) že močneje uveljavlja zlasti s pionirskim delom Pionirske knjižnice v Ljubljani, ki ji v zadnjem času sledi tudi že Maribor. Tu gre za profil knjižničnega delavca, posebej specializiranega pedagoga, pri katerem je izraba knjižničnega gradiva aplicirana na svojski svet uporabnika in postane knjiga na ta način »mногоstrano« uporabna. Od sposobnosti, bolje rečeno, usposobljenosti knjižničnega delavca je odvisno, koliko bo ta mnogostranost prišla tudi do izraza in ne bo ostala le pri osnovnih zakonitostih, ki še vedno veljajo v našem knjižničnem svetu (vsakemu bravcu ustrezno knjigo, vsaki knjigi ustreznega uporabnika itn.). Tako imenovane »kulturne dejavnosti« knjižnice prihajajo tu najbolj do izraza (ure pravljic, književne uganke, književni popoldnevi ali večeri, tribune, likovno-ilustrativna dejavnost itn.).

4. Nazadnje sodi sem še medbibliotечna povezanost znotraj nacionalne knjižnične mreže in prek nje navzven, kar je na videz bolj domena tehnike in organizacijske sposobnosti posamezne knjižnice, v resnici pa sodi v najožje področje informacijske službe in zahteva dovolj usposobljenega strokovnjaka, kolikor ne gre zgolj za posredništvo.

Vse navedeno se postavlja pred sodobnega knjižničnega delavca v splošno izobraževalni knjižnici z vidika socialne funkcije knjižnice v okolju, v katerem dela. Pri tem ni upoštevana notranja organizacijska struktura na novo oživljajočih sistemov knjižnične mreže, ki prinaša s seboj svoje zahteve glede na profil knjižničnega delavca. Ob profilu je vsekakor treba spregovoriti o diferenciaciji dela v sami knjižnici (o

tako imenovanih bibliotekarskih in nebibliotekarskih opravilih) in o profilu vodstvenega kadra v novo nastajajočih komunalnih ali regionalnih mrežah.

Kar zadeva prvi problem: s smotrno organizacijo in tehnizacijo tako imenovanih nebibliotekarskih opravil bo le-teh vedno manj, zlasti še, če bo celotna obdelava knjižničnega gradiva (od žigosanja knjig pa tja do prepisa katalognih listkov in do knjižne opreme) centralizirana na enem mestu. Tako bo v resnici prišel v prvi plan predvsem stik z bravcem z informacijsko službo kot prvo frontno linijo in knjižničarjem svetovavcem in pomočnikom pri izbiri knjižničnega gradiva. Tako se razlika med dosedanjim bibliotekarjem in knjižničarjem — izposojevavcem vedno bolj oži in to v smeri visoko izobraženega knjižničnega delavca. Če danes že za razredni pouk v osnovni šoli zahtevamo višje izobražen kader (pedagoške akademije razmišljajo o štiriletnem študiju), bo moral priti v naše knjižnice vsaj kader s tako izobrazbeno strukturo povsod tam, kjer se sooča z bravcem (razen seveda manipulativnih opravil). Tako bi ostali v naši knjižničarski praksi od bibliotečnih delavcev le trije osnovni profili: dosedanji manipulant, knjižničar (dosedanji tip višjega knjižničarja) in bibliotekar. Izpadel bi dosedanji »priučeni« knjižničar (s srednjo izobrazbo, seminarji in strokovnim izpitom). Namerno na tem mestu ne govorim o specialistu, teoretiku itn., ker to že od začetka ni bil naš namen.

Drugi problem, ki ga prinaša s seboj nova struktura knjižnične mreže na Slovenskem (pa naj gre za regionalno ali komunalno), pogojuje tudi v strukturi javnih knjižnic mesta, kot sta vodja oddelka in vodja enote. Poudarjam, da to ni le »funkcija«, temveč zahteva dopolnilno usposobljenost tovrstnega bibliotečnega delavca, kajti občutno razliko vidim med npr. vodjo oddelka za katalogizacijo in klasifikacijo ter med vodjo oddelka za odrasle bravce ali pionirje. Ne zagovarjam tovrstnega osnovnega izobraževanja, pač pa bi kazalo v sistemu naših seminarjskih oblik izobraževanja upoštevati tak porajajoči se profil, čeprav je bil le-ta že doslej prisoten v organizacijski shemi večjih knjižnic.

Kar zadeva profil slovenskega knjižničnega delavca, bi kazalo glede na naloge, ki ga čakajo v snujoči se knjižnični mreži na Slovenskem, opozoriti na naslednje probleme, od katerih se je nekaterih možno lotiti takoj, drugi pa naj bi sodili v dolgoročnejši načrt našega sodelovanja v tej smeri. Problemi so nakazani le kot teze, o katerih naj spregovori razprava.

1. Glede na naloge modernega knjižničnega sistema bi kazalo ovrednotiti predmetnik dosedanjega oddelka za knjižničarstvo na Pedagoški akademiji v Ljubljani, pri čemer se zavzemam za to, da se tak oddelek ustanovi tudi na PA v Mariboru. Ugotoviti bi kazalo, koliko lahko npr. oddelek za knjižničarstvo sam v svoji predmetni skupini zagotovi tak profil knjižničnega delavca, ki bo tako po bibliotekarsko strokovni plati kot po svoji socialni funkciji kos naraščajočim zahtevam sodobnega bravca. Ali ne bi kazalo tu dati večji poudarek prav specifičnim bibliotekarskim nalogam, ki pa ne zadevajo direktno stroke (npr.

psihologija in sociologija bravca, oblike aktiviranja knjižničnega gradiva in bravca ipd.)?

2. Ugotoviti bi bilo treba, koliko lahko oddelek za knjižničarstvo soodloča pri predmetniku za stroko, ki je vezana na skupino knjižničarstva, in sprožiti morebitne korekture takega programa.

3. Ali ne bi kazalo med samim šolanjem bibliotekarskega kadra na PA uveljaviti daljšo prakso v organiziranih knjižnicah s prav določeno študijsko nalogo, kot je to primer na Danskem?

4. Glede na trenutno situacijo, kar zadeva knjižnične kadre, naj bi knjižnice posebej podprle izreden študij na oddelkih za knjižničarstvo na obeh PA.

5. Izobraževanje kadrov, ki že dlje časa delajo v knjižničarski stroki, naj bi bilo prav tako permanentno in načrtno ter ne bi smelo biti prepuščeno njim samim. Tu je treba pozdraviti nove pobude republiške matične službe, ki je z letošnjim letom uvedla nov poglobljeni seminar. Hkrati s tem pa bi bilo treba ovrednotiti oblike in vsebino dosedanjih seminarjev in preučiti možnost za posebno obliko izobraževanja dosedanjih vodstvenih kadrov v ljudskih knjižnicah.

6. Večjo skrb bi kazalo posvetiti izbiri bibliotekarskih kadrov že v osnovnem in srednjem šolanju, saj je doslej bibliotekarski poklic kaj malo popularen, nasprotno, mnogi menijo, da se lahko vanj zatečejo.

7. In končno: postaviti realen termin za verifikacijo ne le knjižničnih ustanov, temveč tudi knjižničnih kadrov, s tem da jim tako verifikacijo tudi omogočimo.

III. Lik knjižničnega delavca

V nasprotju s profilom knjižničnega delavca, ki ga označujejo predvsem racionalne duhovne prvine, je lik knjižničnega delavca, s katerim se uporabnik knjižnice človeško sooča, skupek neracionalnih komponent knjižničarjevega duhovnega ustroja. Posebno pomembna sta oblika in način takega soočenja prav v današnjem času, ko ugotavljamo, da je družbena vrednost knjižničarskega dela sorazmerno majhna, ko imamo opravka z dokajšnjo neprebujenostjo slovenskega povprečnega človeka, ki mu potreba po knjigi še ni postala stalna spremljevalka in garant za njegov uspeh v življenju in poklicu, temveč mu dostikrat predstavlja breme, in ko smo — nemalokrat po svoji krivdi — priče nepoučenosti ljudi, ki bi sicer prišli v knjižnico, a jih vanjo nihče ni napotil, ali pa je njihova odsotnost posledica čisto človeških lastnosti, kot so bojazen pred nepoučenostjo in kolikor jih je še tistih zaviralnih momentov, na katere smo dostikrat premalo pozorni.

Prvi stik bravca s knjižnico oziroma s knjižničarjem je lahko v naših naporih, da s svojim poslanstvom prodremo v najširše ljudske plasti, odločujoč. Zato ne kaže zanemariti prav človeških kvalitete knjižničnih delavcev tako v odnosu do bravev kot v odnosu do dela, do sodelavca in do okolice, v kateri delujejo. Znano je namreč in ne zadosti poudarjeno dejstvo, da fiziognomijo knjižnice ustvarjajo prav njeni sodelavci in da se tako reflektira tudi navzven.

Potegujem se za etični kodeks knjižničarskega poklica, ki ga doslej še nimamo in ki bi nam bil zdaj, ko razpravljamo o liku in profilu bodočega slovenskega knjižničarja in knjižničarstva, prav dobrodošel.

V današnji razpravi o liku knjižničnega delavca nasploh in posebej slovenskega bi se rad ustavil ob naslednjih razmerjih: 1. ob psihološkem aspektu, ki pogojuje knjižničarjevo odločitve za prav ta poklic; 2. ob razmerju, ki vlada v delovnih in medsebojnih odnosih znotraj kolektiva, ki mu pravimo knjižnica; 3. ob odnosu knjižničnega delavca do dela in njegovega poklica ter 4. ob razmerju med knjižničarjem in uporabnikom knjižnice. Morda bodo nekatere od teh misli vendarle spodbudile pravico o slovenskem etičnem knjižničarskem kodeksu.

Georg Schindler je nekeje zapisal: »Bibliotekar je več kot samo varuh knjig in njihov izposojevavec. Je advokat duha, ki se je rodil s pisanjem in je odgovoren za to, da ta duh za drugega ne postane nekaj prav nasprotnega.« Trditev ne le ugotavlja, temveč zavezuje. Prav gotovo sta knjižnična ustanova in tisti, ki vanjo vstopa kot njen bodoči sodelavec, v medsebojni soodvisnosti. Kakor se knjižnica reflektira v svojo okolico prek svojih knjižničnih delavcev, tako je podoba bibliotečnega delavca odvisna od institucije, v kateri dela. Kolikor bolj je na periferiji dogajanj ali celo v tihotnem zaledju, toliko manj bo vredna v očeh obiskovavca in tudi bodočega bibliotečnega delavca v njej. Vanjo se bodo zatekali delavci, ki se ne čutijo sposobne za drug poklic ali pa jim je celo drugod spodletelo. Kakor hitro pa se je knjižnica uveljavila s svojim odzivnim odnosom do okolice in ima jasno določeno mesto v družbenem življenju, takoj bo postala vabljiva za poklicno sposobne in ustvarjalne ljudi. Kajti knjižnica v sodobnem času ni več nobena arhivska zakladnica, temveč arzenal gradiva, ki ga je treba aktivirati in posredovati tistemu, ki ga potrebuje ali naj bi ga potreboval. »Zato je za bibliotekarski poklic introvertiran tip človeka, ki mu manjka sposobnost za kontakt z ljudmi (ta je svoje čase veljal za najprimernejšega za ta poklic), najmanj primeren. Delo knjižničnega delavca zahteva odprtega, kontakta željnega človeka, ki je seveda dovolj podprt z znanjem, da lahko opravlja tudi potrebno strokovno delo.« Tako ugotavlja Kluth. Seiffert dodaja še eno karakteristično potezo bodočega knjižničnega delavca: imeti mora občutek za urejevanje. To smatra sicer za formalno-metodično določilo, vendar se mu zdi za bibliotečnega delavca odločujoče, s čimer se lahko strinjamo ali pa tudi ne.

Posebno važna so razmerja znotraj kolektiva, ki jih pogojuje cela vrsta komponent od osebnega volumna sodelavcev do takih činiteljev, ki bi jih mogli imenovati objektivne in ki bi — urejeni po logiki delovnega procesa — mogli preprečiti marsikateri nesporazum. Osnovna zahteva, ki jo navajajo mnogi teoretični bibliotekarski strokovnjaki, je diferenciacija knjižničnih opravil na osnovi analitične ocene dela. Shaffer npr. svetuje ločevanje tehničnih opravil od tako imenovanih znanstvenih, ker da je taka diferenciacija običajna v vseh poklicih (medicinska sestra npr. ne more opravljati posla zdravnika), drugi grede še dlje in ločijo celo v osnovnem bibliotekarskem profilu diferenciacijo med ljudskim bibliotekarjem in znanstvenim (npr. Albert Kolb, ki pravi:

»Kdor pripisuje ljudskemu bibliotekarju sposobnost, da vodi znanstveno knjižnico, je zastopnik neodgovornega diletantizma, kar najbolj občuti bravec.«. Tudi Rolf Kluth zagovarja v sklopu enotnega knjižničarstva diferenciacijo v poklicu, le-ta se mu zdi potrebna, separacijo pa ima za naravnost škodljivo. Vsekakor je diferenciacija na tehnična in bibliotekarska opravila v knjižnici potrebna: pravilo vsi vse je osnovni znak nesmotrne organizacije knjižničnega dela. Diferenciacija pa je možna tudi v samem bibliotečnem delu, pri čemer se kažeta dve osnovni možnosti: 1. ločevanje na interno obdelavo knjižničnega gradiva in na službo bravcem ali pa 2. diferenciacija opravil po funkcionalnosti: nabava — katalogizacija in klasifikacija — posredovanje in izraba knjižničnega gradiva. Pri tem pa kaže poudariti, da so lahko (razen izrazito ročnih opravil) v vseh kategorijah različne težavnostne stopnje (katalogizacija preproste knjige se bo prav gotovo ločila od katalogizacije kakega rokopisa itn.). Pri vsem tem je pomembno za urejeno delovno vzdušje znotraj knjižnice, da pride vsak bibliotečni delavec na ustrezno mesto, ki ga je sposoben opravljati in ki sprošča njegovo ustvarjalnost.

Na razmerje znotraj kolektiva vplivata še starostna struktura knjižničnih delavcev (pri čemer ni vseeno, ali delajo v knjižnici sami starejši ali sami mlajši kadri, kakor ni na drugi strani bibliotekarsko delo takšno, da bi terjalo določeno starostno mejo) in tako imenovana feminizacija knjižničarskega poklica, o kateri sodijo nekateri, da je zlasti za javne knjižnice dokaj ugodna, ker pride na ta način človeška plat knjižničnega delavca ali delavke v odnosu do bravca bolj do izraza. Vsekakor pa ne drži več v celoti izjava Th. Längin, ki jo je dala v poročilu o prvi nemški Bücherhalle v Freiburgu: »Für den Ausleihdienst sind Damen aus gebildeten Kreisen sehr empfehlenswert, deren freundliches Wesen die Besucher zutraulich macht«, kakor ne drži trditev, da so za vodilna mesta v knjižnicah sposobni le moški kadri, ker je to praksa že zdavnaj demantirala.

Neposredno na strukturo in osebnostni volumen knjižničnih delavcev se navezuje njihov odnos do poklica in do dela, tako do dela nasploh kot do konkretnega dela v delovnem procesu. Elementarni odnos človeka do dela označuje idealni odnos do predmeta dela in materialni interes do zaslužka. Ni redko, da zavestno ali nezavestno pričakujejo od knjižničarjev »idealističen odnos do dela nasploh«, češ da je to duhovni in socialni poklic. Zadnje je res, vendar zahteva to delo tudi adekvatno plačilo. Na drugi strani pa moramo priznati, da je pri knjižničarskem delu treba na prvo mesto vendarle postaviti interes za tovrstno delo, ne glede na to, da so ponekod še vedno živa stara naziranja o sinekurnosti in postranskosti tega poklica, zato da lahko kdo ob njem znanstveno ali literarno ustvarja.

V samem delovnem procesu kaže opozoriti na pomembnost stila dela, ki terja od sodelavcev čisto določene lastnosti: predvsem natančnost, hitrost in gospodarnost, kar je nujno potrebno med seboj uskladiti. Vse te tri zahteve spremljajo seveda tudi opravila, ki morejo še kako vplivati na medsebojne odnose. Če je za natančnost potrebna kontrola, in ta je potrebna, mora le-ta temeljiti na strokovni in ne na moralni osnovi.

Ni malo primerov, kjer se dogaja obratno, ko si posamezne skupine ali sodelavci medsebojno očitajo napake ali jih celo lovijo, namesto da bi bil to normalen delovni proces. Takih in podobnih primerov je cela vrsta, pa naj gre za evidenco dela, delovno disciplino, skratka za vse človeške poteze, ki morejo spremljati proces dela. Eno je evidentno jasno: knjižnica ni nobena sinekura in nobena idila, je ustanova ali, če hočete, delovišče. Dokončno so minili časi, ko smo zahtevali od knjižničnih delavcev z višjo izobrazbo, da mislijo, ostali pa naj bi dela opravljali. Vsak sodelavec v knjižnici mora ustvarjalno miselno sodelovati v delovnem procesu knjižnice, kajti uspešen je le tisti knjižničar, ki razume celoten organizacijski proces in se vanj vključuje v svoji fazi dela. Le tako bo lahko tudi soodločal pri spremembah organizacije knjižnične ustanove. Predvsem je treba poudariti to sodelovanje zato, ker je v bistvu delo v knjižnici teamsko delo, ki ima svoje zakonitosti in pri čemer velja osnovno pravilo: vsak je odgovoren za vse, vsak pa ne dela vsega, temveč le svoje delo.

Posebno pomembna je atmosfera v knjižnici. Tu pride človeški element knjižničnega delavca najbolj do izraza. Znano je, da najboljša klima ni vedno tam, kjer vladajo familiarni odnosi, temveč tam, kjer knjižnica živi in diha kot živ utečen organizem z jasnimi človeškimi in delovnimi odnosi. To velja tako za posamezne knjižnične delavce kot za odnose med oddelki, enotami, službami itn.

Četrty pomembni odnos v knjižničarskem delu je odnos med knjižničarjem in uporabnikom knjižnice. Knjižničar ni sam sebi namen, niti nima svojih »pacientov«, kot jih ima npr. zdravnik. Knjižnični delavec dela s skupinami, kjer pa mora hkrati ubrati individualno noto glede na posameznega uporabnika. Pomembno je predvsem ugotoviti, kaj uporabnik od knjižničnega delavca želi in pričakuje. Zato je nujno potrebno, da se knjižnični delavec temeljito seznanj zlasti z dvema pomembnima činiteljema: 1. komu, kakšni strukturi bravca je knjižnica namenjena (pionirji, odrasli, študentje itn.) in 2. v kakšnem sociološkem okolju deluje. Od obeh činiteljev je odvisno ravnanje knjižničnega delavca v odnosu do bravca.

Posebej bi se vsaj z nekaj ugotovitvami ustavili ob sociološkem okolju. Glede na situacijo, v kateri je trenutno slovensko javno knjižničarstvo, moramo reči, da smo še vedno (kar zadeva bravce) v fazi pridobivanja bravcev. Zato je za vsako knjižnico nujno potrebna predvsem analiza v dve smeri: a) analiza strukture okolja, v katerem knjižnica dela, b) analiza o tem, koliko od teh ljudi knjižnico obiskuje in katere strukture jo obiskujejo. Pri tem se ne moremo zadovoljiti samo z ugotovitvami; potrebna je razčlenitev vzrokov za tako stanje (koliko jih obiskuje knjižnico, koliko ne, zakaj ne). Tu je aktivizacija vsakega knjižničnega delavca, zlasti tistega, ki je v službi bravcev, še kako pomembna.

Enako pomemben je osebni kontakt med knjižničarjem in bravcem. Vsebina in prisotnost tega kontakta sta odvisni od marsičesa, česar se v vsakdanjem življenju ne zavedamo. Predvsem je priporočljiva in celo nujna za vsakega knjižničnega delavca psihološka priprava ob nastopu

delovnega mesta v službi bravcev. Taka psihološka priprava je v šolah že od nekdaj nekaj samo po sebi razumljivega. Obiskovavci (ne bi tu govoril o različnih tipih, ki pa se danes že dokaj spreminjajo), prinašajo s seboj različno mentaliteto (mentaliteto ceste, njihovega delovnega področja, lastne osebne probleme, izpitno nervozo itn.), čemur mora biti knjižničar ne le kos, temveč mora znati to mentaliteto soočiti z duhom, ki izhaja iz sveta knjig. Zato mora biti knjižnični delavec prvenstveno sam razbremenjen osebnih življenjskih težav, mimo katerih nihče ne more, vendar kaže nanje pozabiti ob vstopu v knjižnico. Če se soočita dve nervozi (bravčeva in tistega, ki v knjižnici dela), bo knjiga kaj malo učinkovala s svojo uporabno in duhovno vrednostjo. Priznam, zahteva je velika, vendar v skladu s poslanstvom našega poklica in z likom knjižničnega delavca, pri čemer seveda računam z avtohtono, humano osnovano in racionalno domišljeno odločitvijo samega knjižničnega delavca.

Naj zaključim z besedami Mörpurga: Če hoče knjižni svet v velikih industrijskih združbah imeti resnično in uspešno bodočnost in če hoče knjižni svet velikih industrijskih združb delovati v družbi kot npr. kak zaveznik dežel v razvoju, potem moramo mi iz knjižničnega sveta spoznati, da smo prav mi prvi, ki moramo pokazati čut odgovornosti. Ne bomo pa svoje odgovornosti izpolnili, če bomo naredili knjižno uporabo samo vedno lažjo, saj bo potem postala knjiga skorajda brez vrednosti. Treba jo je resnično narediti dostopno vsem, pri tem pa upoštevati, da naj bodo knjige in knjižnice kljub vsemu dragocen zaklad, ki je vreden spoštovanja.